

Instytut Pamięci Narodowej - Warszawa

<https://warszawa.ipn.gov.pl/waw/aktualnosci/104870,Pawel-Libera-Wojna-polsko-bolszewicka-1920-roku.html>
19.04.2024, 21:40

Paweł Libera: Wojna polsko-bolszewicka 1920 roku

Główną przyczyną wybuchu wojny polsko-bolszewickiej było zagrożenie dla niepodległości Polski ze strony Rosji bolszewickiej oraz próba wcielenia w życie idei permanentnej rewolucji i eksportu rewolucji komunistycznej na teren całej Europy.





Realizację tego planu bolszewicy rozpoczęli tuż po przejęciu władzy w Rosji w październiku 1917 roku. Pierwsze próby podejmowali już w 1918 roku w Finlandii, gdzie wybuchła wojna domowa, i w krajach bałtyckich. W 1919 r. roku doszło do próby wywołania powstania w Berlinie, w marcu tego roku na Węgrzech powstał rząd koalicyjny z udziałem komunistów, a w czerwcu 1919 roku doszło do próby wywołania puczu w Wiedniu. W celu przeniesienia rewolucji do innych krajów Europy w marcu 1919 roku bolszewicy utworzyli Komintern - III Międzynarodówkę Robotniczą, która formalnie była organizacją niezależną, ale w praktyce realizowała wytyczne Biura Politycznego partii komunistycznej. Jedną z jej „fili” była

Komunistyczna Partia Robotnicza Polski (później: Komunistyczna Partia Polski), która powstała jeszcze wcześniej, bo w grudniu 1918 roku.

Z punktu widzenia niepodległości Polski bardzo istotnym zagadnieniem w relacjach ze wschodnim sąsiadem było ustalenie przebiegu granicy wschodniej. W tym czasie terytorium Europy Środkowej w pasie od Morza Bałtyckiego do Morza Azowskiego było okupowane przez wojska niemieckie, które zaczęły się wycofywać dopiero po podpisaniu zawieszenia broni w Compiègne 11 listopada 1918 roku. Ich miejsce próbowały opanować wojska bolszewickie, które jednocześnie na zajętych terytoriach instalowały marionetkowe rządy komunistyczne. I tak, 11 grudnia 1918 r. po walkach z polską samoobroną, bolszewicy zajęli Mińsk, 17 grudnia 1918 ogłosili powstanie Łotewskiej Republiki Radzieckiej, a 1 stycznia 1919 roku Białoruskiej Republiki Radzieckiej. W styczniu odbili z rąk polskich Wilno i w lutym 1919 roku utworzyli Litewsko-Białoruską Socjalistyczną Republikę Rad ze stolicą w Wilnie. Na przełomie 1918 i 1919 roku wojska bolszewickie uderzyły na Ukraińską Republikę Ludową i już w styczniu 1919 roku proklamowały powstanie Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej ze stolicą w Charkowie. Na początku lutego bolszewicy zdobyli Kijów. Działania te były prawidłowo rozumiane przez władze polskie jako akt agresji i informowały one o tym władze bolszewickie.

Przebieg

Jeszcze do niedawna historycy polscy nie byli zgodni co do tego, kiedy zaczęła się wojna polsko-bolszewicka. Według powszechnie przyjętej wersji do pierwszych starć miało dojść na Białorusi w lutym 1919 roku. Jednakże od niedawna coraz bardziej powszechna staje się teza, że wojna zaczęła się 3 stycznia 1919 roku, kiedy bolszewicy uderzyli na Wilno. Otóż z dniem 29 grudnia 1918 roku została rozwiązana Samoobrona Wileńska, a jej oddziały zostały włączone w szeregi Wojska Polskiego. Z tego też względu walki o Wilno, które rozpoczęły się 3 stycznia, miały już charakter walk polsko-bolszewickich.

Po nieudanych próbach pertraktacji polsko-bolszewickich, polska ofensywa rozpoczęła się w połowie kwietnia 1919 roku i była prowadzona w kierunku północnym (w celu odbicia Wilna i Mołodeczna) oraz w stronę Wołynia i zakończyła się sukcesem. Bardzo istotną rolę w przebiegu wojny polsko-bolszewickiej odegrał polski radiowywiad. We wrześniu 1919 roku polski wywiad złamał pierwsze bolszewickie szyfry, kolejny etap nastąpił pod koniec 1919 roku. Od tego momentu Biuro Szyfrów było w stanie bardzo szybko rozszyfrowywać sowieckie depeche. Z tego źródła strona polska pozyskała informacje o koncentracji wojsk bolszewickich w lutym 1920 roku na froncie polskim. Z kolei w marcu 1920 roku informacje pozyskane drogą radiową umożliwiły zdobycie informacji o koncentracji wojsk bolszewickich w trakcie operacji mozyrskiej. Nieco później w ten sam sposób uzyskano informacje o koncentracji wojsk na Ukrainie.

Działania wojenne zostały wstrzymane we wrześniu i na nowo podjęte w drugiej połowie października 1919 r. Ich efektem było przesunięcie frontu na wschód na Wołyniu i zdobycie Dyneburga w styczniu 1920 roku. Walki zostały wznowione na początku marca 1920 roku,

kiedy wojska polskie zdobyły rejon Mozyrza. W tym samym czasie, w marcu i kwietniu 1920 roku strona polska prowadziła pertraktacje z głową Ukraińskiej Republiki Ludowej, atamanem Symonem Petlurą, które zakończyły się 21 kwietnia podpisaniem porozumienia politycznego i wojskowego, a następnie wspólnym uderzeniem w kierunku Kijowa (tzw. wyprawa kijowska), które rozpoczęło się 25 kwietnia 1920 roku. 7 maja 1920 r. wojska polskie i ukraińskie zajęły Kijów, ale nie weszły w kontakt z przeciwnikiem. Bardzo szybko, bo już 14 maja wojska sowieckie ruszyły do kontrataku na kierunku północnym (Białoruś) i południowym (Ukraina). Tylko pierwsze z nich udało się powstrzymać. Na Ukrainie wojska polskie znalazły się w odwrocie. W trakcie kolejnej ofensywy na północy bolszewicy złamali opór w twierdzach w Grodnie i w Brześciu i na przełomie lipca i sierpnia 1920 r. walki toczyły się już na linii Bugu i Narwi. Sytuacja była groźna dla Polski do tego stopnia, że ówczesny premier Władysław Grabski podjął negocjacje w trakcie konferencji w Spa 9 lipca 1920 roku, których celem było uzyskanie wsparcia państw Europy Zachodniej. Konsekwencją niekorzystnych zobowiązań jakie Grabski zaciągnął w Spa (przede wszystkim zaakceptowanie niekorzystnego przebiegu wschodniej granicy Polski, znanej jako tzw. linia Curzona) była dymisja jego rządu i utworzenie Rządu Obrony Narodowej pod kierownictwem Wincentego Witosa. Sytuacja międzynarodowa była dla Polski bardzo niekorzystna: Wielka Brytania dążyła do wymuszania na Polsce zawarcia pokoju z Sowietami za wszelką cenę, Czechosłowacja odmówiła przepuszczenia transportów z bronią i amunicją, a znajdujący się pod wpływami komunistów brytyjscy i gdańscy dokerzy utrudniali i opóźniali załadunek i rozładunek materiału wojennego. Konkretne wsparcie w broni i amunicji Polska otrzymała tylko od Francji i od Węgier. Trudną sytuację na froncie wschodnim próbowali wykorzystać przeciwnicy Polski zarówno na Warmii, Mazurach i Powiślu, gdzie w lipcu doszło do niekorzystnego dla Polski rozstrzygnięcia plebiscytu, jak i na Górnym Śląsku, gdzie działania niemieckie doprowadziły do wybuchu II Powstania Śląskiego w nocy z 19 na 20 sierpnia 1920 r.

Na terenach zajętych przez bolszewików rozwijano bardzo aktywną akcję propagandową. 23 lipca 1920 r. bolszewicy utworzyli tzw. Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski, który składał się z polskich komunistów, funkcjonariuszy Biura Polskiego KC WKP/b. W odezwie wydanej 1 sierpnia Komitet zapowiadał utworzenie Polskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej i rozpoczął tworzenie „komitetów rewolucyjnych” na zajętych terenach.

Tymczasem do decydujących walk z bolszewikami doszło w połowie sierpnia 1920 roku na przedpolu Warszawy. Uderzenie polskie zostało przygotowane w oparciu o plany opracowane w Sztabie Głównym pod kierownictwem gen. Tadeusza Rozwadowskiego i zaakceptowane przez głównodowodzącego Józefa Piłsudskiego. Bitwa rozgrywała się na rozległym terytorium od linii Wisły na Wschodzie do linii Działdowo-Włodawa na północy, trwała około 10 dni i składała się z trzech etapów: walk na przedmieściach Warszawy, uderzenia nad Wkrą (14 sierpnia) i kontruderzenia znad Wieprza (16 sierpnia). Bitwa ta, zwana „cudem nad Wisłą”, zatrzymała pochód wojsk sowieckich na zachód Europy. Oprócz Bitwy Warszawskiej do największych starć doszło na przełomie sierpnia i września pod Zamościem, a następnie we wrześniu nad Niemnem.

Konsekwencje

Działania wojenne zakończyły się 12 października 1920 roku podpisaniem zawieszenia broni. Negocjacje nad podpisaniem traktatu pokojowego toczyły się od 21 września w Rydze i zakończyły się 18 marca 1921 roku. Jego konsekwencją było przede wszystkim ustalenie granicy wschodniej Polski, która mniej więcej pokrywała się z granicą drugiego rozbioru z nieznacznymi korektami na rzecz Polski (na Wołyniu i Polesiu). Polska otrzymała zaledwie około $\frac{1}{4}$ ziem do których zgłaszała pretensje w trakcie negocjacji pokojowych (3 tys. km kwadratowych zamiast 12 tys. km kw.). Spore obszary zamieszkałe przez Polaków (m.in. Mińszczyzna) pozostały poza granicami Polski. Ponadto strona sowiecka zobowiązała się do zwrotu zagrabionych dóbr kultury i wypłacenia odszkodowania. Traktat Ryski regulował również zagadnienie powrotu Polaków, którzy na skutek przemieszczeń ludności w trakcie I wojny światowej znaleźli się na terenie Rosji. Z kolei władze polskie wzięły na siebie obowiązek zaprzestania wsparcia udzielanego wszelkim organizacjom i formacjom antybolszewickim. Konsekwencją tego było internowanie sprzymierzonych wojsk rosyjskich (B. Sawinkowa) i ukraińskich (S. Petlury). Historycy uważają również, że podpisanie Traktatu Ryskiego oznaczało ostateczną rezygnację z planów federacyjnych Piłsudskiego.

Nie ulega wątpliwości, że wojna polsko-bolszewicka i polskie zwycięstwo położyło kres planom sowyetyzacji Europy Środkowej i Zachodniej. Świadomość tego była powszechna wśród wojskowych i cywilnych elit państw europejskich, które określały Bitwę Warszawską jako 18. decydującą bitwę świata (Lord d'Abernon) i porównywały jej znaczenie do bitwy pod Wiedniem w 1683 roku (gen. L. Faury).

dr Paweł Libera

Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej